

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

3-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

O.M.Normatov	
O'zbekistonning ma'muriy-hududiy holati rayonlashtirish o'tkazilishi arafasida	229
Sh.T.Tursunkulova	
G'azzoliyning go'zal axloq to'g'risidagi qarashlari.....	235
I.M.Azimov	
O'zbek-lotin alifbosini yaratish uchun harakatlar	239
Sh.D.Ismoilov	
Talabalarni oilaviy hayotga tayyorlashning pedagogik shakl va metodlari	247
A.A.Qambarov	
Marg'ilonlik "Katta ashula" sohiblari.....	251
M.Kamalitdinov, T.Mavlanov	
Sharsimon qobiq dinamikasi qisman suyuqlik bilan to'ldirish.....	257
A.I.Saminov	
Oksyumoronning semantik xususiyatlari	261
I.X.Mavlonov	
Milliy yuksalish konsepsiyasini amalga oshirishning nazariy-metodologik asoslari	266
B.X.Baydjanov, Z.I.Muhammadiyeva	
O'quvchilarda mantiqiy kompetentlikni shakllantirish usullari.....	272
B.X.Baydjanov, M.R.Maxkamov	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining muloqot qilish qobiliyatlarini shakllantirish	276
Z.M.Abdullaev	
Asl turkiy antroponimlar va ularning tarixiy-etimologik shakllanishi	280
G'Z.Abduraxmonov	
Jamiyat taraqqiyotining yangi bosqichida g'oyaviy birlashuv zaruriyatini o'rganishning nazariy-metodologik asoslari.....	284
O.A.Ashurova	
Bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarida ekoestetik madaniyatni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	288
Sh.Ismoilov	
Nogironlik tushunchasining modellari	293
D.O.G'afurov	
Yangi O'zbekistonda oila munosabatlarining huquqiy asoslari hamda uning jamiyat ma'naviy rivojida tutgan o'rni.....	300
D.B.Niyazov, M.M.Niyazova, Sh.M.Saydaxmedov, B.Z.Adizov, M.Y.Ismoilov	
Nitron tolasi chiqindisi asosida F-seriyali flokulyantlarni olish	303
D.S.Ergasheva	
O'zbek xalq ertaklari orqali vatansevarlik va do'stlikka o'rgatishning pedagogik strategiyasini ta'nishlash	308
G.M.Ravshanova	
Axborotlashgan jamiyatda ta'lim va ta'lim axborotlashuvining dialektik aloqadorligi muammosini o'rganish	313
O.O'.Xolmatova	
O'zbek xalq maqollarida miqdor konseptining kognitiv xususiyatlari.....	320
F.A.Tashpulatov	
O'quvchi yoshlarni basketbolga o'rgatish texnikasining usullari.....	324
S.G'.Shomurodova	
Nikoh urf-odatlar bilan bog'liq kiyimlarning to'y qo'shiqlaridagi poetik talqini.....	329
F.N.Usmonov	
Zamonaviy kompyuter etikasi muammolari	334
E.Sh.Jumayeva, U.U.Ruzmetov, Z.A.Smanova	
Suvdagi og'ir metallarni aniqlash usullari va og'ir metallarning organizm hayotiy faoliyatiga zaharli ta'siri	340
S.Sh.Do'saliyeva, V.U.Xo'jayev	
<i>Allium karataviense</i> o'simligi takibidagi flavonoidlar taxlili.....	349

G'AZZOLIYNING GO'ZAL AXLOQ TO'G'RISIDAGI QARASHLARI

ВЗГЛЯДЫ ГАЗАЛИ НА НРАВСТВЕННУЮ КРАСОТУ

GHAZALI'S VIEWS ON MORAL BEAUTY

Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna¹¹Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna

– Sharof Rashidov nomidagi, Samarqand davlat universiteti, falsafa va milliy g'oya kafedrasida dotsenti

Annotatsiya

Maqolada, Abu Homid G'azzoliyning falsafiy qarashlari tahlil qilindi, jumladan, uning inson va uning ma'naviy kamoloti masalalariga bag'ishlangan "Ey, farzand", "Kimyo saodat" asarlari o'rganildi.

Аннотация

В статье проанализированы философские воззрения Абу Хамида Газали, в том числе его произведения «Эй, фарзанд» и «Кимйи Саодат», посвященные вопросам человека и его духовной зрелости.

Abstract

The article analyzes the philosophical views of Abu Hamid Ghazali, including his works "Ey Farzand" and "Kimyo Saodat" dedicated to the issues of man and his spiritual maturity.

Kalit so'zlar: Tasavvuf, go'zallik, odob, axloqiy go'zallik, insoniy fazilat, ma'naviy kamolot.

Ключевые слова: Суфизм, красота, манеры, нравственная красота, человеческая добродетель, духовная зрелость.

Key words: Sufism, beauty, manners, moral beauty, human virtue, spiritual maturity.

KIRISH

Inson mohiyati uning ma'naviy kamoloti, intellektualligi, jismoniy va ruhiy sog'lomligi, o'z-o'zini anglashi, bilishi, ijtimoiy xususiyatlari o'z davrining ko'plab olim u-fuzalolarini qiziqtirib kelgan. Insonning kamoloti, uning ma'naviyati, axloqiylik masalalari tasavvuf allomalari asarlaridan ham keng o'rin olgan. Tasavvuf ta'limotida insonning kamoloti haqida "ma'naviy", "axloqiy" konsepsiyalar ishlab chiqilgan. Insoniy go'zalliklar haqida chuqur mulohazalar qoldirgan allomalardan biri G'azzoliydir.

Tasavvuf allomasi Abu Homid G'azzoliyning inson to'g'risidagi qarashlari o'z davrida ham, hozirgi kunda ham qadriyatli, ahamiyatlidir. G'azzoliy 1058-yilda Eronning Xuroson viloyati, Tus shahrida dunyoga kelib, 1111-yilda shu yerda vafot etgan. Teran bilim sohibi, yetuk inson, yirik asarlar muallifidir. Darhaqiqat, "islom olami, butun dunyo 900 yildan buyon hazrat G'azzoliy asarlarini o'rganib kelmoqda, bu asarlar turli tillarga tarjima qilingan. Sharq mamlakatlaridan tashqari Yevropa, hatto Amerikada u zot nomida institutlar ochilib, hayoti va ilmiy faoliyatiga bog'liq tadqiqotlar olib borilmoqda. G'azzoliy kabi zotlarning nufuzli asarlari har bir asr, har bir jamiyat uchun har doim faqat foyda keltiradi.[1.2]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

G'azzoliyning hayoti va faoliyati, asarlari, falsafiy qarashlari ko'plab olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Mamlakatimizda Najmiddin Komilov, Bo'riboy Ahmedov, Aloviddin Mansur, Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, Mubashshir Ahmad, Miraziz A'zam, Abduqodir Zohid, Abdulla Sher, Poyon Ravshan, Sayfiddin Raf'iddin, Yo'ldosh Eshbek, Rashid Zohid, Mahkam Mahmud Andijoniy va boshqa olimlar izlanishlarida tadqiq etilgan. Tarjimonlar, faylasuf, adabiyotshunos, tarixchi olimlar tomonidan uning quyidagi asarlari keng o'rganilgan, "Odobus so'fiyya", "Al-Risola al-Laduniyya", "Al-Arba'un fi usuluddin", "Mishkotul Anvor", "Ihyou ulumud-din", "Minhojul Obidiyn ilal Jannati", "Javohirul Qur'on va duraruhu", "Miyzonul Amal" va bq.

G'azzoliyning hamma kitoblari o'ta ahamiyatli hisoblanadi. Ammo ularning ichida "Ihyou ulumud-din" (din ilmlarini jonlantirish) kitobi alohida e'tibor qozongan kitobdir. G'azzoliy "Ihyou ulumud-din" kitobida kishining shaxsiy kamolotida tasavvufning rolini bayon qilish bilan birga insoniy munosabatlar, ijtimoiylashuv, ijtimoiy konfliktlar, shaxs axloqi va odobi kabi masalalarni ham atroflicha bayon etgan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Insonning go'zal axloqiy xususiyatlari to'g'rilik, mehnatsevarlik, marhamat va yumshoq ko'ngillilik, hamdardlik va saxiylik, odob va hayo, do'stlik va qardoshlik, sabr, shukr, kattalarga hurmat, kichiklarga muhabbat, haqiqat, adolat, omonatlilik, va'daga vafo, tavba hisoblanadi.

G'azzoliy asarlarida insoniylik hikmatlari, go'zal fazilatlarini tarannum etib, inson o'z hayoti davomida qator odob-axloq, xulq-atvor qoidalarini shakllantirishi lozimligini aytib, inson odobining bir necha ko'rinishlarini aytib o'tadi. Xususan, alloma, o'zining "Ey farzand" asarida axloq-odobni tizimli tarzda ifodalab beradi. Ya'ni, kiyinish odobi, eshik ochish, hojatxona odoblari, masjidga borish, namoz o'qish, masjiddan chiqish va uyiga yoki ish joyiga kirish, muomala qilish va boshqa. odoblarni tizimli tarzda belgilab olib, ularning har biriga alohida e'tibor qaratadi.

Rajab, sha'bon va ramazon oylariga xos odoblar, qo'l, oyoq, til, quloq va tanosil a'zolari odoblari, qo'ni-qo'shni haqlari, muhtojlarning ehtiyojlarini qondirish, bozor-o'charga borish, qarz olish-berish, olimlarni, oriflarni, murshidlarni ziyorat etish, ularning majlislarida qatnashish odoblari ham bor.

Kiyinish, yurish-turish, kimlarga qanday qarash, kimlarga qaramaslik, qanday suhbatlashish, mehmon qabul qilish va mehmon bo'lish odoblari, taomlanish va taomlantirish odoblari, qir-adirda, tog'u toshda va istirohat maskanlarida bo'lish odoblari, safar va musofirlik, xasta ziyorati, er-xotin munosabatlariga tegishli odoblarni har birini batafsil, keng ma'noda izohlab beradi.

Shuningdek, bayramlar, marosimlar, urf-odatlariga xos odoblar, qul, oyoq, til, quloq, tanosil a'zolari odoblari, qo'ni-qo'shni haqlari, muhtojlarning ehtiyojlarini qondirish, bozor o'charga borish, qarz olish-berish, olimlarni, oriflarni, murshidlarni ziyorat qilish, ularning majlislaridagi odoblarini bayon etadi. Odamlarning kiyinishi, yurish-turishi, kimlarga qanday qarash kerak, kimlarga qaramaslik kerak, qanday suhbatlashish, mehmon qabul qilish va mehmon bo'lish odoblari, ovqatlanish va ovqatlantirish odoblari, sayohat qilish odoblari, musofirchilik, kasaldan hol so'rash odoblari, er-xotin odoblari to'g'risida ajoyib, go'zal ta'rif va amalga oshirish zarur bo'lgan odob, xulq-atvor qoidalarini ishlab chiqqanlar.

Moddiy farovonlikka erishish ham aslida ma'naviy jihatdan boyish bilan birga sodir bo'lsagina baxt-sodat keltiradi. Boshqacha aytganda, moddiy farovonlikdan maqsad ma'naviy yuksalish, insoniylik mohiyatini namoyon etib, ezgulik qonuniga asoslangan jamiyatni barpo etishga erishmoqdir. Abu Nasr Farobiy hazratlari qayd etganiday fozil, dono, saxiy insonlar qancha ko'p bo'lsa, jamiyat ham shuncha ko'p taraqqiy etadi, johillik belgilari hisoblangan hirs, hasad, pastkashlik, fitna, yolg'on, tilyog'lamalik kabi salbiy xislatlar kamayib, har bir odamning baxtli hayot kechirish imkoniyati ortadi. [2.3]

Odob nima? Odob - tarbiya, go'zal axloq, nazokatlilik demakdir.

Hayo - uyalish, Allohdan qo'rqib yomon ishlardan saqlanish, tortinish demakdir.

Har bir musulmonda bo'lishi kerakli eng muhim narsalardan biri odob va hayodir. Agar odamlarda odob va hayo bo'lmasa, Allohdan qo'rqish va ijtimoiy nazorat bo'lmasa, balki olam tartiblari buzilib ketardi. Har bir kishi qilgan xato va gunohlaridan uyalmasa, odamlardan tortinmasa, Allohdan qo'rqmasa, yomon va nojo'ya ishlarni to'xtatib bo'lmas edi. U chog'da mamlakatlar yovuz odamlar qo'lga o'tib, tinchlik va osoyishtalik tugar, hayotning lazzati qolmasdi.[3.9]

Axloq nima? Axloq - hayotdan yoki o'qish-o'rganish va oila tarbiyasi bilan erishilgan ruhiy holat demakdir. So'zlarida, ishlarida turli holat va harakatlarida durust bo'lgan kishiga axloqli inson deyishadi. Payg'ambarimiz bir hadislarida: "Xulqi yaxshi bo'lgan musulmon imon jihatidan eng mukammal musulmondur", - degan edilar. [3.2.] Ko'plab manbalarda sufilylik bu go'zallikdir, sufiy – go'zal insondir deyiladi. Tarixda go'zal axloqli deya e'tirof etgan tasavvuf allomalari ham bo'lishgan. Masalan, Imomi A'zamning zamondoshlari u kishining go'zal xulq va fazilatlarini tan olishgan, eng chiroyli xulq Imomi A'zamning xulqidir, deb e'tirof qilganlar. Imomi A'zam tadbirkor bo'lgan, shuning ortidan mehnat qilib, boy-badavlat bo'lib yashagan, yon-atrofdagilarga sahovatlar ko'rsatgan. Doimo toza-ozoda, pokiza va go'zal kiyimlarda chiroyli bo'lib yurgani to'g'risida ma'lumotlar berilgan. [4.47]

Albatta, "komil inson haqida gap ketganda axloq-odob tamoyillariga urg'u berilishi bejiz emas. Nainki, insonning insonligi, uning ongli mavjudot sifatida hayot kechirishi va turmush tarzi,

tabiat, jamiyat va odamlarga bo'lgan turli-tuman munosabatlarida birinchi o'ringa uning axloq-odobi o'tishi va ana shu insoniy axloq chegarasida turib muomala qilishi uning tarixan o'z axloqiy tushuncha va tasavvurlarini boyitib, kengaytirib va rivojlantirib kelganidan dalolat beradi". [2.26]

G'azzoliy shunday deydi: "Ayblarni yashir, birovning aybini yuziga solma. Farzlardan boshqa qilgan barcha ibodat va yaxshiliklaringni birovga aytma, maxfiy qolishiga harakat qil. Dunyo ishlarini oxirat ishlaridan afzal etma. Hech kimni kamsitib, ko'ngliga ozor berma. Barcha insonlarni yaxshi ko'rishga harakat qil", "Alloh aqldan so'ng nafsni yaratdi, taniga esa jaholatni kiygizdi. Shahvatni ko'ziga berdi. Ochko'zlikni tomog'iga berdi. Yolg'onni tiliga berdi. O'zini xira ko'rmoqni (xudbinlikni, manmanlikni, kerilishni) ko'ksiga berdi. Ta'magirlik va hirsni qorniga berdi. Zulmni beliga berdi. G'azabni qo'liga berdi. Nopoklikni tanosil a'zolariga berdi. Fasod (fisq, g'avg'o, buzg'unchilik)ni oyog'iga berdi. Shubhani belidan quyisiga, shirkni belidan yuqorisiga berdi." [2.10] Demak, inson dilozor, maqtanchoq, g'iybatchi bo'lmasligi kerak. Alloma, inson tanasi a'zolari misolida birinchidan, mazkur a'zolarining funksiyasini ko'rsatib bersa, ikkinchidan, o'sha a'zolarining me'yordan oshish holatlarini ifodalab bergan. Shunday xunuk vaziyatlar bo'lmasligi uchun insonga aql berilgan.

Inson qilayotgan ishida aqlga tayanilishi xayrlidir, ya'ni yaxshidir. Aqlga nomuvofiq amalga oshirgan ishlardan yaxshilik chiqmaydi. Aqlga zid harakat qilgan - nafsiga ergashgandir. Inson uchun eng buyuk dushman - nafsdir. Nafs, yomonlikdan omon bo'lmoq - aqlga quloq solmoq, aqlning yaxshi ko'rsatmasiga ko'ra harakat etmoqdir. Bu holga ko'ra Alloh kimga aql bergan bo'lsa, imon va hayo ham u bilan birgadir. Kimga aql berilmagan bo'lsa, unda imon ham, hayo ham bo'lmaydi, deydi alloma.

G'azzoliyning inson nafsini to'g'risidagi qarashlari ham ahamiyatlidir. Inson nafsini tiyishi uchun nimalar qilishi kerakligini quyidagicha izohlaydi: "Nafs insondagi qoralangan sifatlarni jamlovchi asldir, ya'ni negizdir. Ular aytadilar: "Nafsga qarshi kurashish va mudom uni sindirishdan boshqa chora yo'q". Payg'ambar alayhissalomning mana bu so'zlari ham bunga ishoradir: "Ichingdagi nafsing dushmaningning eng yomonidir" nafs yuqorida zikr etilganidek, bir ilohiy ne'matdir. Inson nafsini uning o'zidir. Lekin u holatining turlanishiga qarab har xil sifatlanadi. Agar nafs Haq amriga bo'ysungan holda shahvoniy hurujlarni yengishga qodir bo'lsa, u nafs mutmainna, ya'ni xotirjam-sokin nafs, deb nomlanadi." [2.15]

Yomonlikka buyuruvchi nafs, deganda avvalgi ma'nodagi nafs, deb tushunilishi joiz bo'ladi. Demak, birinchi ma'nodagi nafs qattiq yomonlangan va ikkinchi ma'nodagi nafs esa maqtalgandir. Chunki ikkinchisi insonning nafsini, ya'ni insonning o'zidir va Alloh taoloni hamda U yaratgan narsalarni tanib-biluvchi insonning haqiqatidir. Shahvat, g'azab, zohiriy va botiniy hissiyotlar hayvonlarda ham bor. Misol uchun bir qo'y ko'zi bilan bo'rini ko'rgach, albatta uning adovatini qalbi bilan his etadi va undan qochadi.

G'azzoliyning "Kimyoi saodat" asarida mushkul masalalarga amal qiluvchilar mas'ud - baxtli va sharofatli insonlar haqida yozilgan. Bu asar insonlarni maqbul yo'lg'a kirgizuvchi, mazmunli va nozik, teran fikrli, ko'pma'noli, zarif va latif hikoyalardan iborat. Unda odamlarning zalolat zillati va xijolat zulmatidan saqlanib yurishlari to'g'risida yozilgan. Insonlarni "yaxshilikka yo'llash ham yaxshilikdur" (hadis), aynan ushbu asarda insonlarni yaxshilik qilishga, o'zlaridan yaxshi nom qoldirishga, hayot va o'lim, insonning o'zini bilishi, anglashi kerakligi aytiladi. Inson o'zini anglolmas ekan, u boshqani tushunmasligini ta'kidlaydi.

Har kishining izzati va sharofati ilm birla va qudrat birla va yo himmat birla va yo jamoli va surati birla bo'lur. Ba'zi odamning ilmiga nazar qilsang andin johilroq kishi yo'qdur. Agar dimog'ini bir tomiriga xalal yetsa, xataru halokdadur, va aning iloji nimadur? Va agar aning quvvati va qudratiga boqsang, andin ojjizroq nimarsa yo'qdurkim, agar pashsha va ari nish ursa uyqusiz va beqaror bo'lur. Agar ani himmatiga nazar qilsang, taomidin bir no'xat chog'liq narsaga zarar yetsa, ranjur bo'lur. Va agar jamoli va suratiga nazar qilsang mushkuldurkim, ichida bir najosat. Agar ikki kun o'zini yuvmasa badbo'ylikdin rasvo bo'lur. odam bu olamda bisyor nuqson va ojizlik va nokaslikda va aning bozori ro'zi qiyomatdur. Agar kimyoyi saodatni ko'nglida tutib amal qilsa, hayvonlik martabasidin farishtalik martabasiga yetar. Va agar dunyoga ko'ngil tutsa, qiyomat kuni it va to'ng'iz ul kishidin afzaldur, deb aytadi. [6.36] Ko'rinib turibdiki, alloma insoniy hikmatlar va go'zal insoniy fazilatlar haqida asarlar yozib, o'zidan kelajak avlod uchun katta ma'naviy meros, bebaho tarixiy yodgorlik qoldirgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kunda mamlakatimiz ilm-fanida mutafakkir allomalarimiz hayoti va faoliyati chuqur o'rganilayotgan bir davrda, tasavvuf allomalarining inson ma'naviy kamoloti haqidagi qarashlarining o'rganilishi tarixiy ahamiyatga ega. Inson ma'naviy, axloqiy go'zalligi haqida juda chiroyli hikmatlar bitgan tasavvuf allomasi G'azzoliyning qarashlari ham shular jumlsadidandir. Ajdodlarimiz merosini o'rganish va uni asl mohiyatini tushunish kelajak avlod uchun ham nazariy, ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Maxmudov T. Komillik asrorlari: Hayotiy hikmatlar. T.: -Adolat, 2006. 96-b.
2. G'azzoliy, Abu Homid. Ey farzand. Imom G'azzoliy haqlarida bir necha so'z. So'z boshi. (Yo'ldosh Elbek tarjimasi.) Toshkent.: -Movarounnahr. 2005. – 54 b.
3. Abdurahmon Qoya. Islom axloqi. Toshkent.: -Movarounnahr, 1997. -40 b.
4. Alouddin Mansur. Imomi A'zam – Buyuk Imomimiz. -Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 1999. 47-b.
5. G'azzoliy, Abu Homid. Kimyoi saodat. -Toshkent.: Adolat, 2005. -223 b.
6. Tursunkulova Sh. Tasavvuf ilmida inson go'zalligi paradigmasi. SamDCHTI, Samarqand. 2023. 105-b.